Bouwen als culturele activiteit

Position paper rondetafelgesprek Esthetisch bouwen

18 november 2026, Richard Koek

Architectuurbeleid

Na een nogal karige periode voor de architectuur, in de jaren ’80 van de vorige eeuw, werd aan het eind van dat decennium architectuurbeleid ontwikkeld. Met wethouders als Adri Duivesteijn, die het bouwen in de stad tot “kulturele aktiviteit” benoemde, werd de bodem gelegd voor een ontwikkeling tot landelijk architectuurbeleid, een nationaal architectuurinstituut en tientallen lokale architectuurcentra. Rijksbouwmeester Kees Rijnboutt ontwikkelde samen met Guus Enning, overigens in de slipstream van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening, destijds brede aandacht voor de betekenis van de gebouwde omgeving voor geluk en welbevinden. Ruimtelijke kwaliteit werd een sleutelbegrip.[1]

Deze beweging leidde tot een buitengewoon productieve periode van goede architectuur. Sleutelprojecten, binnenstedelijke transformaties en Vinex-uitbreidingswijken. Wat ze gemeen hadden was een gelijktijdige zoektocht naar lokale kenmerken en nieuwe antwoorden op maatschappelijke vraagstukken. Het was een optimistische periode waarin veel mogelijk was. Architectuur werd ook een internationale aantrekkingskracht. Het ging ook echt over architectuur in de breedte. Met een volwaardige rol voor de architect en een steeds sterkere rol voor de landschapsarchitect. En gelijkwaardigheid tussen opdrachtgever en ontwerper, met de gemeente als belangrijke schakel tussen stedenbouwkundige planvorming aan het begin en welstandszorg aan het einde.

Bouwcultuur

Waarom is deze korte terugblik belangrijk in relatie tot het onderwerp van vandaag? Goede architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur vragen om een goede bouwcultuur. En bouwcultuur gaat over liefde voor het vak, een open houding in de samenwerking, kennis van het verleden en betrokkenheid van de mensen die het aangaat. Het begrip Bouwcultuur is al in 2018 vastgelegd in Europees beleid, voor een breed begrip van omgevingskwaliteit. Dat woord omgevingskwaliteit werd overigens niet letterlijk gebruikt, maar past wel heel goed bij de inzet van onze Nederlandse Omgevingswet. Een hoogwaardige bouwcultuur leidt tot goed ontworpen plekken die zich aanpassen aan veranderende sociaal-maatschappelijke behoeften met behoud van hun historische kenmerken. Het richt zich op maatschappelijke wensen en duurzaam gebruik van hulpbronnen en voegt economische waarde toe.[2]

Bouwcultuur en omgevingskwaliteit spelen in ons dagelijkse werk een bepalende rol. De stad en het landschap veranderen continu, en het aantal redenen daarvoor en het aantal actoren daarin is groot. De veranderingen worden aangejaagd door de vele transities die de samenleving doormaakt. De stad zal beter moeten worden voorbereid op klimaatverandering, zal voor iedereen een thuis moeten kunnen zijn. De eindigheid van materialen en ons CO2-budget vereisen een nieuwe houding binnen de hele bouwketen. De stad blijft de voedingsbodem voor innovatie en economie, maar ook voor cultuur en diversiteit. Waarbij de eigen identiteit van de stad onder druk kan komen staan. Daarom ook geven we steeds meer rekenschap van de

[1] Kirsten Schipper schrijft er uitgebreid over in haar dissertatie uit 2023 en de publieksversie die dit jaar uitkwam.

[2] Flip ten Cate van de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit beschrijft het kernachtig in de publicatie over het Kwaliteitssysteem van Davos

kenmerken van de bodem en het erfgoed. Want driekwart van de stad die er nu is, is er over 40-50 jaar ook nog. Bouwen en ontwikkelen in de stad, ook in de openbare ruimte die we als overheden beheren, vragen om een gepast antwoord. Of om het nog scherper te zeggen: hoe een initiatief zich verhoudt tot de bestaande gebouwde en culturele omgeving.

Plekken met omgevingskwaliteit

In onze gereedschapskist beschikken we over nota's voor omgevingskwaliteit en toekomstbestendig bouwen, hebben we de mogelijkheid om beeldkwaliteiten en wijkbeschermingen vast te leggen, maken we de koppeling tussen het ruimtelijk en het sociaal domein.[3] De Omgevingswet biedt die mogelijkheden, om dan met initiatiefnemers bij de vernieuwing van de stad het goede gesprek te kunnen voeren. In dat goede gesprek speelt schoonheid zeker ook een rol. Het gaat in dat verband dan over de waardering van de bestaande gebouwde omgeving, over vakmanschap én veranderbaarheid, over materialen die mooi zijn én die het milieu minder belasten. Maar het moet ook gaan over verwondering en betovering, over inspiratie en over zaken die mensen verbinden. Plekken met een hoge omgevingskwaliteit worden gekenmerkt door sterke binding en betrokkenheid van mensen aan die plek. Interventies op zulke plekken vragen om een manier die de identiteit ervan versterkt. En geen plek is hetzelfde. Standaardoplossingen, in welke vorm ook, zullen nooit een versterking van de eigen identiteit van een plek zijn. Louter teruggrijpen op het verleden is niet het antwoord op de opgaven van de toekomst. Ons ontwerpvak heeft hiervoor in Nederland niet voor niets anderhalve eeuw kennisontwikkeling doorgemaakt.

Hoe meer kennis benut wordt, hoe meer ruimte er is voor het gesprek over omgevingskwaliteit. Waaronder over de kwaliteit van architectuur. Met goed opdrachtgeverschap, waarin ook de stem van bewoners en gebruikers een plek krijgt. Bouwen is een culturele activiteit. Het geeft uiting aan welke maatschappij we zijn en welke stad, dorp of landschap we willen zijn. De menselijke maat staat daarin centraal, hoe complex dat ook is in een verdichtende stad en een veranderend landschap. De menselijke schaal wordt bepaald door hoe we ons verhouden tot maatschappelijke veranderingen. Ze is niet iets normatiefs; het gaat er bijvoorbeeld om dat mensen veilig en vrij zijn, naar elkaar omkijken en zich herkennen in de stad waar ze wonen of werken.

Nieuw architectuurbeleid

Het zou goed zijn als hiervoor op rijksniveau weer een vorm van architectuurbeleid wordt geformuleerd. Als uitwerking van de nieuwe Nota Ruimte[4], passend bij de grote transities in het Nederlandse cultuurlandschap. En als Nederlandse uitwerking van het Davos' kwaliteitssysteem. Architectuur ook dan weer, net als in het verleden, te verstaan als de hele ontwerpwereld in het ruimtelijk domein. En laten we het gesprek over architectuur en schoonheid daarbij niet uit de weg gaan. Maar niet losgemaakt uit de brede culturele, technische en maatschappelijke toekomstopgave waar we voor staan.

---

[3] Bijna elke gemeente in Nederland heeft inmiddels een Omgevingsvisie met daaraan gekoppeld omgevingsbeleid. Velen werken toe naar een eigen uitwerking van het kwaliteitsstelsel waarin omgevingskwaliteit integraal wordt behandeld, vanuit de fysieke en de sociale opgave.

[4] Paragraaf 3.7: "Ruimtelijke kwaliteit en onderscheidende identiteit bepalen mede de aantrekkelijkheid van ons land en zijn daarmee onmisbaar voor een goed vestigingsklimaat. Schoonheid is immers een universele menselijke behoefte." En paragraaf 4.2: "Belevingswaarde stelt schoonheid, eigenheid en onderscheidende kwaliteit centraal."